

Nr 73

Utlåtande i anledning av motioner om en översyn av lagen om vapenfri tjänst, m. m.

Andra lagutskottet har behandlat tre till lagutskott hänvisade motioner nämligen

1) de likalydande motionerna I: 346 av herr *Werner* och II: 393 av fru *Ryding m. fl.*, i vilka yrkas »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t begär utredning och förslag till ändring av lag om vapenfri tjänst, Kungl. Maj:ts kungörelse med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga, samt av Kungl. Maj:ts instruktion för vapenfrinämnden i enlighet med de i motionen framförda synpunkterna, i huvudsak innebärande:

A. den nuvarande formuleringen i § 1 vapenfrilagen 'djup samvetsnöd' slopas,

B. de vapenfrias tjänstgöringsmöjligheter, vapenfrilagens § 2, utökas och kompletteras med i motionen framförda synpunkter,

C. vapenfrinämnden utökas med en ledamot som representant för de icke-religiösa värnpliktsvägrarna,

D. myndigheterna ålägges lämna bättre information än för närvarande om vapenfri tjänst till de värnpliktiga vid inskrivningarna,

E. de vapenfria tjänstepliktigas tjänstgöringstid fastställs till cirka 400 dagar, eller lika med vad som gäller för huvuddelen av vanliga värnpliktiga».

2) motionen I: 390 av fru *Segerstedt Wiberg* i vilken yrkas »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om en översyn av lagen om vapenfri tjänst».

Över motionerna har yttranden avgivits av arbetsmarknadsstyrelsen, vapenfrinämnden och värnpliktsverket. Yttrandena har genomgående begränsats med hänsyn till myndigheternas verksamhetsområden.

Motionerna

Motionerna I: 346 och II: 393

Motionärerna framhåller, att vapenfrilagen — och därtill anslutande författningar — har sådana brister att de bör bli föremål för snabb översyn och ändring. Motionärerna konkretiserar sin kritik mot lagen i avsnitt, som

direkt ansluter sig till de olika motionsyrkandena (A—E). Sammanfattningsvis anför motionärerna utöver vad som framgår av yrkandena följande.

(A) Vapenfri tjänst bör stå öppen för alla för vilka värnpliktstjänstgöringen står i strid med en allvarlig personlig övertygelse. Begreppet »djup samvetsnöd» är olämpligt som kriterium på grund av svårigheten att definiera innebörden av detta och hur samvetsnöden tar sig uttryck hos den enskilde. Härigenom har formuleringen omöjliggjort utarbetandet av en fast praxis för tilldelandet av vapenfri tjänst. De enskilda utredningsmännens inställning till värnpliktsvägran och »djup samvetsnöd» har blivit avgörande för vapenfrinämndens beslut.

(B) De vapenfrias tjänstgöringsmöjligheter bör ses över och kompletteras. Vapenfria med tillräckliga kvalifikationer bör beredas tillfälle att fullgöra fredstjänst på fältet i u-länderna. Vapenfria bör vidare få möjlighet att fullgöra vapenfri tjänst i arbete hos ideella föreningar, freds-, politiska, religiösa och nykterhetsorganisationer. Man bör också undersöka möjligheten för vapenfria att under sin tjänstgöring få fortsätta i sitt civila yrke på sin ordinarie arbetsplats med samma sociala och ekonomiska villkor som andra vapenfria. Överskottet av arbete bör gå till fredsfrämjande ändamål, exempelvis fredsforskning.

Den vapenfrie bör inte kunna åläggas att göra tjänst som strider mot hans allvarliga övertygelse. Sålunda bör ingen tvingas att tjänstgöra inom exempelvis civilförsvaret, om den vapenfrie anför sådana skäl mot tjänstgöringen.

(C) I vapenfrinämnden finns för närvarande två »representanter» för den religiösa åskådningen, en frikyrko- och en statskyrkopräst. Nämnden bör kompletteras med en ledamot från de icke-religiösa »vapenpliktsvägrarna».

(E) Det är svårt att finna något annat skäl för att de vapenfria har en längre tjänstgöringstid än huvuddelen av de vanliga värnpliktiga än att de vapenfria skall straffas för sin allvarliga övertygelse; för närvarande utför den stora delen av vapenfria okvalificerade rutingöromål som inte kräver någon längre utbildning.

Motionen I: 390

Motionären erinrar om att chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Andersson, i samband med riksdagsbehandlingen av förslaget till vapenfri lag uttalade att de etiska totalvägrarna inte längre skulle utgöra något problem. Emellertid har, anför motionären, lagens tillämpning vållat åtskilliga problem. Motionären anför i sammanfattning följande.

De vapenfria ges ofta en tjänstgöring som passar illa samman med deras utbildning och intresseinriktning. Ett rimligt krav är därför att de nuvarande tjänstgöringsområdena vidgas och att möjlighet ges att fullgöra den vapenfria tjänsten inom ideella föreningar, freds-, politiska, religiösa och nykterhetsorganisationer. Denna möjlighet finns nu endast undantagsvis. Möj-

ligheten att låta de vapenfria tjänstgöra inom värddyrkena bör gradvis ökas. Likaså torde det vara möjligt att i större utsträckning än hittills utnyttja de vapenfria som har kvalifikationer för forskning och vetenskaplig verksamhet på det sätt som försvarsministern angav i riksdagsdebatten 1966. Mera tveksamt är om man i Sverige bör följa det norska exemplet att låta vapenfria fortsätta arbeta i sitt civila yrke under den vapenfria tjänsten.

Det har visat sig svårt att bedöma de ansökningar om vapenfri tjänst, som inte grundar sig på religiösa skäl. Begreppet »djup samvetsnöd» kan tolkas olika beroende på den enskilde individens inställning till värnpliktsvägran, till religiös och etisk övertygelse och till dagens aktuella problem uttryckt i motsättningen mellan de rika och fattiga folken.

Beträffande sammansättningen av vapenfrinämnden anför motionären samma synpunkter, som framförts i motionerna I: 346 och II: 393.

Den omständigheten att tjänstgöringstiden för de vapenfria är 540 dagar medan värnpliktiga eljest tjänstgör 390 dagar torde utgöra en garanti för att ingen av bekvämlighet söker vapenfri tjänst. Kritiken mot den nuvarande ordningen, anför motionären slutligen, gäller mest att den får ett drag av godtycke och att den inte tillåter de vapenfria att under sin tjänstgöringstid utföra ett meningsfyllt och samhällsnyttigt arbete.

Gällande bestämmelser m. m.

I detta avsnitt ges en kortfattad framställning av reglerna i lagen om vapenfri tjänst och övriga här aktuella författningar. Vidare lämnas vissa statistiska uppgifter rörande lagens tillämpning. I följande avsnitt behandlas därefter närmare de särskilda frågor, som tagits upp av motionärer. Därvid lämnas en utförligare redogörelse för vissa författningsbestämmelser. Vidare återges — med smärre redaktionella jämkningar — det väsentliga innehållet i remissyttrandena, och i viss utsträckning lämnas en historik.

Gällande bestämmelser

Den nu gällande *lagen om vapenfri tjänst* antogs av 1966 års riksdag (prop. 107, 2LU 45, SFS 413). Den trädde i kraft den 1 oktober 1966 och ersatte då 1943 års lag om vapenfria värnpliktiga.

Enligt 1 § lagen om vapenfri tjänst äger värnpliktig erhålla tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring »om bruk av vapen mot annan icke är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom». Den som fått sådant tillstånd kallas vapenfri tjänstepliktig.

Vapenfri tjänstepliktig skall enligt 2 § fullgöra tjänst, som är betydelsefull för samhället, såsom (a) brandtjänst inom civilförsvaret, (b) repara-

tjänstjänst vid järnvägarna, statens vattenfallsverk eller televerket, (c) hälsovårds- eller sjukvårdstjänst inom det allmänt civila medicinalväsendet, (d) ekonomi- eller expeditionstjänst vid statlig eller kommunal förvaltning. Vapenfri tjänstepliktig får enligt samma lagrum inte åläggas att tjänstgöra inom krigsmakten, om han inte förklarat sig villig till detta.

Vapenfri tjänstepliktig får icke övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition (3 §). Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer vilket slag av tjänstgöring som vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra (4 §).

Tjänstgöringstiden är 540 dagar. Den kan fördelas i omgångar över hela värnpliktstiden (5 §).

Ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst prövas av *vapenfrinämnden*, som består av ordförande och sex andra ledamöter (10 §). Nämnden äger återkalla tillstånd till vapenfri tjänst. Beslut av nämnden får överklagas hos Kungl. Maj:t. *Instruktion för vapenfrinämnden* (SFS 1966:431) har utfärdats samtidigt med lagen.

I *kungörelse med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga* (SFS 1966:414) har Kungl. Maj:t meddelat närmare föreskrifter för tillämpningen av vapenfrilagen. Beträffande prövningen av ansökan att fullgöra vapenfri tjänst gäller enligt denna kungörelse (5 §) att vapenfrinämnden skall göra den utredning om sökandens personliga förhållanden och övriga omständigheter som behövs för prövning av ansökningen. Nämnden äger kalla sökande och annan att höras muntligen inför nämnden. Denna äger förordna särskild utredningsman att biträda vid utredningen. Utredningsman äger kalla sökande och annan för samtal.

Statistiska uppgifter

Beträffande vapenfrinämndens beslut i ärenden rörande ansökan om vapenfri tjänst må här lämnas följande uppgifter, som grundar sig på material sammanställt inom vapenfrinämndens kansli.

	1—3 kvartalet 1969		1968		1967	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
A Nämndens beslut eller åtgärd						
Bifall	603	58,3	791	70,5	1 081	89,3
Avslag	365	35,3	245	21,9	100	8,3
Avskrivning	66	6,4	86	7,6	29	2,4
Summa slutligt avgjorda	1 034	100,0	1 122	100,0	1 210	100,0
Vilandeförklarade ärenden	89	—	75	—	88	—
Summa prövade ärenden	1 123	—	1 197	—	1 298	—
B Huvudsakliga motiv						
Religiösa	486	43,3	576	48,2	811	62,5
Etiska	637	56,7	621	51,8	487	37,5
Summa prövade ärenden	1 123	100,0	1 197	100,0	1 298	100,0

Beträffande de 1 034 slutligt avgjorda ärendena under de tre första kvartalen 1969 framgår vidare följande.

	Antal	Huvudsakliga motiv	
		Religiösa	Etiska
Bifall	603	427	176
Avslag	365	25	340
Avskrivna	66	4	62
Summa slutligt avgjorda	1 034	456	578

Kungl. Maj:t har under de tre första kvartalen 1969 avgjort 67 ärenden och därvid i 66 fall, varav 63 avsåg etiker, fastställt nämndens beslut och i ett fall inte tagit upp besvären till prövning.

Förutsättningar för vapenfri tjänst

I föregående avsnitt har redogjorts för de villkor, som enligt 1 § vapenfri-lagen skall vara uppfyllda för att den värnpliktige skall få tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst. Med hänsyn till den utförliga historik, som lämnas av vapenfrinämnden i dess remissyttrande, som återges nedan, må här anmärkas endast följande.

Enligt 1 § i 1943 års lag om vapenfria värnpliktiga kunde värnpliktig, för vilken bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd, få fullgöra värnpliktstjänstgöringen som vapenfri värnpliktig. I prop. 1966: 107 med förslaget till den nuvarande lagen bibehölls den principiella lösning som fanns i 1943 års lag. Föredragande departementschefen uttalade, utan erinran från riksdagens sida, bl. a. att liksom tidigare borde både religiösa och etiska betänkligheter mot vapentjänstgöring kunna medföra befrielse från sådan tjänstgöring. I fråga om formuleringen av förutsättningarna för vapenfri tjänst fann departementschefen inte skäl att, som föreslagits av vapenfriutredningen (SOU 1965: 71), ersätta uttrycket »djup samvetsnöd» med enbart »samvetsnöd». Det bör, anförde departementschefen, fordras att den som söker vapenfri tjänst kan åberopa synnerligen starka skäl för att få bifall till sin ansökan; allvaret och djupet i sökandens övertygelse kommer klarast till uttryck om samvetsnöden alltjämt betecknas som djup. Riksdagen antog den föreslagna lagtexten. I en vid andra lagutskottets utlåtande i ämnet (nr 45) fogad reservation hade förordats, att vapenfriutredningens förslag i förevarande hänseende skulle antagas.

Vapenfrinämnden anför i sitt yttrande över motionerna I: 346 och II: 393 följande.

Vid bedömande av hur villkoren för erhållande av vapenfri tjänst bör vara utformade måste följande förhållanden hållas i minnet. Statsmakterna har beslutat att landet skall ha ett väpnat försvar. Detta är byggt på allmän värnplikt för män i vissa i värnpliktslagen angivna åldrar. Såsom anfördes bl. a.

vid tillkomsten av den nuvarande vapenfrilagen är den allmänna värnplik- tens bärande idé att försvaret utgör en hela folkets angelägenhet och att försvarsbördan skall fördelas om möjligt likformigt och även i övrigt rättvist. Vapenfrilagstiftningen innebär ett undantag från denna princip, betingad av respekten för individens åsiktsfrihet.

Mot bakgrunden av principen om allmän värnplikt är det uppenbart, att inte vilken åsikt som helst om vapenbruk kan få utgöra skäl för befrielse härifrån. Sålunda kan rimligen icke godtagas exempelvis enbart det förhål- landet att den värnpliktige har en annan uppfattning än statsmakterna om hur vårt lands säkerhetspolitik bör utformas. Ej heller kan det vara tillfyllest att åberopa åsikten att det bestående samhället icke är värt att försvara eller att de medel, som anslås till försvaret, skulle komma till bättre användning på annat sätt. I sådana hänseenden torde den enskilde få nöja sig med att försöka få sina synpunkter beaktade av statsmakterna i vanlig demokratisk ordning. Än vidare kan det inte heller gärna komma i fråga att en värnpliktig skulle kunna befrias från vapentjänst enbart av det skälet att han känner sig obehagligt berörd vid tanken på att skada en annan människa; en sådan känsla torde vara gemensam för de flesta människor i vårt land.

För att en värnpliktig skall kunna befrias från vapentjänst måste uppen- barligen fordras, att han kan anses intaga en särställning i förhållande till den stora massan värnpliktiga. I 1 § vapenfrilagen beskrives denna situation så att »bruk av vapen mot annan icke är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom». Den särbehandling lagen åsyftar har således avseende endast på värnpliktstjänstgöringens yttersta konsekvenser, tvånget att bruka vapen mot annan människa. Vapenbruk skall vidare — oavsett vilken situationen än är — stå så helt i strid med den värnpliktiges natur och personliga lägg- ning och karaktär i övrigt, att en svårartad inre konfliktsituation skulle upp komma om han tvingades att bruka vapen. Det är denna djupa personliga konflikt som lagstiftaren velat beskriva med uttrycket »djup samvetsnöd». Lagstiftningens syfte är att den värnpliktige icke skall behöva sättas i detta läge.

Alltsedan år 1902, då den första författningen rörande vapenfri tjänst till- kom, har villkoren för att erhålla sådan tjänst varit knutna till den värn- pliktiges samvetsreaktion inför vapenbruket. Ursprungligen användes ut- trycket »allvarliga samvetsbetänkligheter», vilket genom 1943 års lagstift- ning utbyttes mot det alltjämt använda uttrycket »djup samvetsnöd». Någon tvekan om vilken situation som lagstiftaren åsyftar har veterligen icke ti- digare yppats hos de tillämpande myndigheterna. En helt annan sak är att det alltid måste vara en svår och grannlaga uppgift att i det enskilda fallet söka utröna, om den värnpliktige till sitt sinnelag är sådan som lagstiftaren förutsatt för att vapenfri tjänst skall kunna beviljas honom. Denna svårighet ligger i sakens natur och är ofrånkomlig vilket uttryck man än väljer för den situation, som lagstiftaren velat beskriva med uttrycket »djup sam- vetsnöd».

I detta sammanhang vill nämnden uttala, att den ställer sig frågande till motionärernas påstående att »den nuvarande formuleringen har omöjliggjort utarbetandet av en fast praxis för tilldelandet av vapenfri tjänst». Tillämp- ningen inom området är enligt nämndens mening tvärtom mycket fast, vilket tagit sig uttryck bl. a. i att Kungl. Maj:t hittills endast i några få fall funnit skäl ändra nämndens överklagade beslut. Att på senare år förhållandevis många sökande fått avslag på sina framställningar kan förvisso icke tagas

som intäkt för påstående att praxis skulle vara vacklande utan förklaras av att den starka propagandan för vapenfri tjänst dragit med sig osedvanligt stor mängd sökande, som uppenbart icke uppfyller villkoren för sådan tjänst.

Nämnden finner vidare anledning att något uppehålla sig vid motionärernas påstående, att »de enskilda utredningsmännens inställning till värnpliktsvägran och djup samvetsnöd, som självfallet är mycket varierande, har blivit avgörande för vapenfrinämndens utslag». Nämnden har från början av sin verksamhet sett som en mycket viktig uppgift att ingående informera utredningsmännen om den gällande vapenfrilagstiftningens innebörd i syfte att deras utredningar skall kunna utgöra ett tillförlitligt underlag för den bedömning, som nämnden ålagts att göra. Nämnden har vidare föreskrivit, att utredningsmännens utlåtanden skall upptaga icke blott utredningsmannens egen bedömning och motiven härför utan även en fyllig redogörelse för det samtal han haft med sökanden och andra personer. Härigenom ges nämnden möjlighet att självständigt bilda sig en uppfattning om de förhållanden, som är av betydelse för bedömning av sökandens uppgivna inställning till vapenbruk, och med ledning härav taga ställning till ansökningen. I den mån så finnes erforderligt förordnar nämnden om komplettering av utlåtandet genom utredningsmannen eller om verkställande av ny utredning genom annan utredningsman. Med hänsyn till vad nu anförts anser nämnden att all rimlig garanti skapats för att nämndens beslut kommer att vila på tillförlitlig grund. — Det bör i sammanhanget framhållas, att det nuvarande utredningssystemet ger helt andra möjligheter till en objektiv och omsorgsfull penetrering av sökandens inställning än den förut gällande lagstiftningen. Det ökade antalet avslagna ansökningar bör betraktas även i belysning av detta förhållande.

Såsom framgår av det anförda har samvetsbegreppet stark hävd inom den svenska vapenfrilagstiftningen. Frågan om rätt till befrielse från vapentjänst har städse varit anknuten till att sådan tjänst utgjort en samvetsfråga för den enskilde. Mot denna bakgrund skulle ett borttagande av uttrycket »djup samvetsnöd» i 1 § vapenfrilagen utan tvivel medföra en ändrad saklig innebörd av de villkor, som lagstiftaren avsett att uppställa för vapenfri tjänst. Enbart uttrycket »allvarlig personlig övertygelse» ger enligt nämndens mening icke i erforderlig utsträckning uttryck för den djupgående personliga konfliktsituation, som lagstiftaren åsyftar med den nuvarande lydelsen av 1 § vapenfrilagen. Nämnden kan därför icke tillstyrka motionen i denna del.

Vapenfrinämnden hänvisar i sitt yttrande över motionen I: 390 till ovan nämnda yttrande samt gör ett tillägg i anledning av vad som anförts i motion I: 390 om att begreppet »djup samvetsnöd» kan tolkas olika beroende på den enskildes inställning till värnpliktsvägran, till religiös och etisk övertygelse etc. Nämnden hänvisar till att i ovan upptagna yttrande beskrivits den situation, som enligt nämndens mening åsyftas med de i vapenfrilagens 1 § angivna förutsättningarna för vapenfri tjänst. Nämnden tillägger, att den personliga, djupgående konflikt, som lagstiftaren velat uttrycka med orden »djup samvetsnöd», är av sådan natur att motionärens påstående att uttrycket kan tolkas på olika sätt framstår som felaktigt. En annan sak är, anför vapenfrinämnden slutligen, att personer, som har en så beskriven inställning

till vapenbruk, kan ha nått denna på olika vägar, exempelvis av religiösa bevekelsegrunder eller av allmänt etiska skäl.

Tjänstgöringsområden

I 2 § vapenfrilagen, som i sin helhet återgivits i avsnittet Gällande bestämmelser, lämnas en exemplifiering på tjänst som kan komma i fråga för den som fått tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst. De tjänstgöringsalternativ, som kan komma i fråga, innebär i förhållande till 1943 års lag en utökning av de civila arbetsområden, där de vapenfria tjänstepliktiga kan placeras. Föredragande departementschefen uttalade i prop. med lagförslaget, att vid uttagning av de vapenfria till tjänstgöring bör som vapenfriutredningen föreslagit vara vägledande, att uppgifterna i såväl fred som krig skall vara sådana att samvetsskäl inte rimligen kan anföras mot att fullgöra dem. Vidare uttalade departementschefen bl. a., att tjänstgöringen i krigstid bör avse för samhället betydelsefulla uppgifter och väljas inom områden där personalförstärkning behövs eller där personal behöver frigöras för andra väsentliga samhällsuppgifter. Departementschefen avvisade u-lands- eller fredskårstjänst som tjänstgöringsalternativ. I motioner, som väcktes i anledning av propositionen, yrkades en vidgning av alternativen till att avse dels tjänst inom områden forskning, undervisning och vetenskap, dels — i särskilda fall — tjänstgöring i u-landshjälp. Andra lagutskottet anförde i sitt av riksdagen godkända utlåtande.

Utskottet, som finner det värdefullt att tjänstgöringsalternativen för de vapenfria utvidgas, ansluter sig till de av departementschefen anförda synpunkterna i denna fråga. Sålunda bör vapenfri tjänstepliktig fullgöra tjänst, som är betydelsefull för samhället. I lagförslaget har i huvudsaklig överensstämmelse med vad utredningen anfört lämnats en exemplifiering på tjänst som därvid kan komma i fråga. Departementschefens förslag utsluter icke enligt utskottets mening att i särskilda fall även annan tjänstgöring, som uppfyller nyss angivna krav och som står i överensstämmelse med de allmänna riktlinjerna för den vapenfria tjänsten, kan komma i fråga. Det bör alltså vara möjligt för en vapenfri tjänstepliktig, som på grund av personliga kvalifikationer — utbildningsmässigt eller eljest — har särskilt goda förutsättningar att efter genomgången grundutbildning tilldelas annan betydelsefull tjänst. Till sådan tjänst bör enligt utskottets mening räknas den tjänstgöring som i särskilda fall skall kunna ske vid SIDA eller vid svensk hjälporganisation med internationell anknytning. Det primära måste emellertid vara, som också framgår av departementschefens uttalande, att utbildningen av de vapenfria inriktas på de betydelsefulla civila uppgifter de har att fullgöra under krigsförhållanden i hemlandet. Härav följer att de i motionerna föreslagna tjänstgöringsområdena blir sekundära och knappast aktuella vid den tidpunkt som normalt gäller för såväl värnpliktiga som vapenfria då fråga är om första tjänstgöring. Med det sagda anser sig utskottet ha besvarat nu aktuella motioner.

I 10 § kungörelsen med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga

stadgas att vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra sådant slag av tjänstgöring för vilket han med hänsyn till sin utbildning och allmänna fallenhet kan anses bäst lämpad. Hänsyn skall i möjlig mån tagas till den tjänstepliktiges önskemål (jfr arbetsmarknadsstyrelsens yttrande nedan).

Värnpliktsverket hänför sig i sitt yttrande över motion I: 390 till ovan angivna uttalanden av departementschefen om principerna för valet av tjänstgöringsalternativ. Vidare hänvisar verket till uttalanden av departementschefen att tjänstgöringstiden under beredskap och krig bör vara densamma för vapenfria som för andra värnpliktiga (se 5 § vapenfrilagen) samt att i ett skärpt läge skillnad inte bör göras mellan de vapenfrias och de värnpliktigas samhällsviktiga insatser. Härefter anför verket.

Av ovanstående framgår att man i vapenfrilagstiftningen förutsätter en sådan samhörighet med samhället under beredskap och krig att den som medgivits vapenfri tjänst skall vara beredd att då fullgöra samhällsviktig insats av annat slag än sådan som är förenad med bruk av vapen. Av detta följer att personalbehovet för aktuella verksamhetsområden måste vara dimensionerande då det gäller placering till tjänstgöring. Vid de nyinskrivna värnpliktigas fördelning till förband och befattningsutbildning är och måste utgångspunkten vara krigsorganisationens behov av personal (årliga rekryteringsbehov). Förhållandet blir principiellt detsamma för vapenfria tjänstepliktiga. I båda nämnda fall skall självfallet eftersträvas att inom tjänstgöringsalternativens ram var för sig vid krigsmakten och vid arbetsmarknadsstyrelsen fördela de värnpliktiga respektive dem som efter inskrivning befunnits dugliga till krigstjänst och därefter av vapenfrinämnden medgivits vapenfri tjänst så att vederbörandes kvalifikationer tillvaratas på ett bästa möjliga sätt. Detta senare gäller även vid den fortsatta användningen under värnpliktstiden inom krigsmakten eller inom övriga delar av totalförsvaret.

En ändring av lagen om vapenfri tjänst så att man gör avkall på ovan nämnda målsättning för bestämmande av tjänstgöringsalternativ innebär ett väsentligt nytt sätt att se på hela frågan. Den medför ett utökat hänsynstagande till avvikande samhällsuppfattningar på så sätt att det icke längre skulle vara bruk av vapen eller ej som blir undantagsgrundande utan i stället uppfattningen om huruvida riket skall försvaras eller ej och sättet för hur ett eventuellt försvar skall genomföras. Skulle en allmänt negativ inställning till landets försvar godtas som grund för en undantagslagstiftning kan man icke längre tala om att landets försvar bygger på allmän värnplikt. Man får i stället ett på frivilligt åtagande baserat försvarssystem, vilket till sin yttersta konsekvens kan leda till en yrkesanställd krigsmakt, en utveckling som direkt strider mot riksdagens vid flera tillfällen uttalade grundsyn på den allmänna värnplikten.

Arbetsmarknadsstyrelsen — som enligt 4 § vapenfrilagen bestämmer vilket slag av tjänstgöring som vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra och även enligt samma lagrum har tillsyn över vapenfria tjänstepliktigas utbildning och tjänstgöring — framhåller att den i enlighet med sina åligganden i vapenfrilagen kontinuerligt bevakar de nuvarande och prövar de olika förslag till nya tjänster som framkommer. Vid prövningen av olika utbildningsalternativ och -myndigheter begagnar styrelsen följande kriterier.

1. Den tjänstgöring vapenfri tjänstepliktig (vtp) har att göra skall vara betydelsefull för samhället i såväl krig som fred.

2. Vtp skall göra sådan tjänst som han med hänsyn till sin civila utbildning och allmänna fallenhet kan anses bäst lämpad för.

3. Hänsyn tas i möjligaste mån till vtp:s önskemål.

4. Utbildningsmyndigheten skall äga resurser att på effektivt sätt administrera samt utbilda och handleda vtp.

5. Lönsamhetsaspekt — för att minska utbildningskostnader och få till stånd en likartad behandling av vtp bör varje myndighet ta emot grupper om minst 8—10 vtp.

Styrelsen anför i anslutning härtill, att styrelsen — efter studier hösten 1968 av vapenfriverksamheten vid samtliga utbildningsmyndigheter och efter noggrann prövning — funnit att vissa myndigheter inte uppfyller de angivna kriterierna, varför vapenfriverksamheten vid åsyftade myndigheter kommer att avvecklas från och med budgetåret 1969/70. Detta innebär, att verksamheten avvecklas vid etnografiska museet, försvarsdepartementet, poststyrelsen, statens sjöhistoriska museum, svenska filminstitutet, Svenska röda korset (på begäran av organisationen), tekniska museet, Uppsala universitets skogsförvaltning, Svenska FN-förbundet och Svenska baptistförbundet. Styrelsen ämnar i stället koncentrera verksamheten till färre myndigheter som har möjligheter att ta emot större vtp-grupper i kvalificerade arbetsuppgifter. Styrelsen satsar vid uttagning och tilldelning av vtp på sådana tjänster som är speciellt attraktiva bland dem och i vilka möjligheter bör finnas att ge en god utbildning. Exempel därpå är museibiträdestjänster vid riksantikvarieämbetet, expeditionstjänster vid SIDA och brandtjänst vid luftfartsverket.

En sektor där styrelsen i framtiden avser att placera ett stort antal vtp — efter visat stort intresse från deras sida — är *vårdsektorn*. Sedan hösten 1968 pågår försöksverksamhet vid några av statens ungdomsvårdsskolor. Med början sommaren 1969 kommer en utökad försöksverksamhet att äga rum vid Malmö stads socialförvaltning. Nio vtp kommer att placeras inom den slutna barna- och ungdomsvården. Samtidigt kommer ett tjugotal vtp att påbörja utbildning som expeditions- och utredningsbiträden vid några mellansvenska länsarbetsnämnders arbetsvårdsexpeditioner. Genom denna satsning kommer under budgetåret 1969/70 omkring 20 % av de vtp som då skall göra sin första tjänstgöring att utbildas på vårdområdet. Utöver ovan nämnda grupper omfattar vårdsektorn 102 vtp som fullgör vårdbiträdestjänst hos vissa sjukvårdshuvudmän.

Av arbetsmarknadsstyrelsen gjorda sammanställningar framgår sammanfattningsvis följande rörande fördelningen på tjänstegrenar för inkallade under budgetåret 1969/70 (ej repetitionsutbildning). Hela antalet vtp är 742. Av dessa fullgör 180 brandtjänst (luftfartsverket), 222 teknisk tjänst (linjereparationstjänst hos statens vattenfallsverk, reparationstjänst hos

statens järnvägar samt linjereparationstjänst och telegrafbiträdestjänst hos telestyrelsen), 151 vårdtjänst (se ovan), 25 läkartjänst, 80 ekonomitjänst (civilförsvarsstyrelsen), 37 lantbrukstjänst m. m. (21 kulturminnesvårdstjänst och 16 lantbrukstjänst vid Ökna lantbruksskola i Sörmland) och 47 expeditionstjänst (bl. a. riksantikvarieämbetet, SIDA och statens vattenfallsverk). I anslutning härtill kan framhållas, att styrelsen utarbetat ett förslag till ny utbildningsform för vtp i expeditionstjänst.

Arbetsmarknadsstyrelsen menar att bestämmelserna i den nuvarande vapenfrilagens 2 § ger utrymme att låta vtp tjänstgöra vid *ideella föreningar*. Under budgetåret 1969/70 kommer emellertid ingen vtp att påbörja sin tjänstgöring vid någon sådan organisation. Anledningen därtill är att ingen förening som anmält intresse för vtp uppfyller de ovan angivna kriterierna. För närvarande arbetar styrelsen på att få till stånd en utbildningsform som skall göra det möjligt att placera vtp hos ideella organisationer.

Styrelsen uttalar, att den strävar att placera personer, som har kvalifikationer från *forsknings- och annan vetenskaplig verksamhet*, inom områden där deras meriter kan utnyttjas. Hittills har det emellertid visat sig att endast ett fåtal vtp har sådana meriter. En del tillgängliga tjänster har därför inte kunnat besättas.

Beträffande önskemålet att en vapenfri tjänstepliktig eventuellt skall få tjänstgöra i sitt civila yrke på sin ordinarie arbetsplats (motionerna I: 346 och II: 393) framhåller arbetsmarknadsstyrelsen, att — bl. a. av rättviseskäl — en utredning av problemet bör omfatta samtliga värnpliktiga och inte endast minoriteterna i vapenfri tjänst.

Då det slutligen gäller frågan om att ålägga en vapenfri tjänstepliktig att tjänstgöra hos viss myndighet mot sin vilja (motionerna I: 346 och II: 393) anför styrelsen följande.

Styrelsen har tolkat bestämmelserna i vapenfrilagen på det sätt att tillståndet att göra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänst endast avser medgivande att icke utbildas i bruk av vapen mot annan. Rätt att välja visst slag av vapenfri tjänst föreligger däremot inte för vtp. Vid uttagning av vtp till olika tjänstgöringsalternativ tar styrelsen emellertid i största möjliga utsträckning hänsyn till framförda önskemål. Under mars—april 1969 har vapenfriheten haft uttagning av 207 vtp. Av dessa hade åtta inte angivit något önskemål och fyra ville tjänstgöra i u-land. 23 fick inte den tilldelning de begärt då de i något eller några avseenden inte uppfyllde de fordringar som utbildningsmyndigheterna anmält. Resterande 172 fick önskad uttagning.

Tjänstgöringens längd

Ovan har angivits, att tjänstgöringstiden för vapenfria tjänstepliktiga är 540 dagar som kan fördelas i omgångar över hela värnpliktstiden (5 § vapenfrilagen). Därutöver kan vapenfria tjänstepliktiga på samma sätt som andra

värnpliktiga inkallas till tjänstgöring under beredskap eller krig.

Tjänstgöringstiden 540 dagar motsvarar utbildningstiden för värnpliktiga, som tas ut till specialtjänst (27 § 1 mom. D värnpliktslagen).

Vapenfriutredningen ansåg, att med hänsyn till riskerna för missbruk av möjligheten att fullgöra vapenfri tjänst borde fredstjänstgöringen vara längre än för huvuddelen av värnpliktiga i vapentjänst. Kravet på fullgod utbildning till de relativt kvalificerade arbetsuppgifter som befunnits lämpliga för de vapenfria medförde också att tiden för denna utbildning inte kunde sättas alltför kort. Utredningen ansåg dock inte riktigt att utbildningen för vapenfria skulle vara lika lång som den tjänstgöring, som kunde åläggas värnpliktiga i vapentjänst. Den föreslagna tiden, som var lika lång som i den sedermera antagna lagen, ansågs rimlig främst med beaktande av att ett godtagbart utbildningsresultat skulle kunna uppnås. Utredningen uttalade vidare bl. a. att de uppgifter som under krigstid måste ställas på de vapenfria vore givetvis av sådant slag, att det vore tänkbart att på samma sätt som sker i fråga om värnpliktsutbildningen införa varierande tjänstgöringstider. Därvid kunde också hänsyn tas till de vapenfrias individuella förmåga att tillgodogöra sig utbildningen. Utredningen ansåg emellertid att alla vapenfria borde fullgöra lika lång tjänstgöring och hänvisade därvid främst till att grunden för medgivande av vapenfri tjänst är densamma för alla värnpliktiga och att de tidsmässiga konsekvenserna av vapenfri tjänst därför borde vara lika för alla.

Beträffande innehållet i remissyttranden över utredningens förslag i detta avseende hänvisar utskottet till prop. 1966: 107 s. 37.

Föredragande departementschefen anslöt sig till vapenfriutredningens uttalande att tjänstgöringstiden i huvudsak måste anpassas så att den medgav en effektiv utbildning till merendels tämligen kvalificerade tjänstgöringsuppgifter under krigsförhållande.

Han fann med hänsyn härtill utredningsförslaget väl avvägt. Han erinrade om att dagantalet 540 dagar motsvarade utbildningstiden för specialtjänstuttagna värnpliktiga och nära överensstämde med den tid som han enligt prop. 106 rörande de värnpliktigas utbildning m. m. skulle komma att föreslå som den längsta möjliga för värnpliktiga i allmänhet. Vidare anslöt sig departementschefen till förslaget att i ett skärpt läge borde skillnad inte göras mellan de vapenfrias och de värnpliktigas samhällsviktiga insatser.

Riksdagen godtog utan erinran propositionsförslaget rörande tjänstgöringstiden.

Arbetsmarknadsstyrelsen anför följande beträffande motionsuttalandet (I: 346 och II: 393) att den stora delen av vapenfria tjänstepliktiga utför okvalificerade rutingöromål som inte kräver någon längre utbildning.

Styrelsen vill här anmäla att med det arbete som fortlöpande pågår att förbättra vapenfriverksamheten kan man vänta sig att tjänsterna kommer att bli innehållsrika och meningsfyllda. För tjänsterna fordras en omfattande och allsidig utbildning. För att vtp efter en grundutbildning skall kunna

befästa sina yrkeskunskaper på ett sådant sätt att han kan krigsplaceras måste han ha en avsevärd tillämpningsutbildning.

Värnpliktsverket hänvisar till en sammanställning av tjänstgöringstider för olika värnpliktskategorier — off, uoff, ubef, meniga och uttagna till specialtjänst — samt anför att av de inskrivningsprövade, som ansökt om vapenfri tjänst vid 1968 års inskrivningsförrättningar — omkring 720, Bergslagens militärområde icke inräknat — skulle omkring en tredjedel ha kunnat uttagas till underofficersutbildning och drygt lika många till underbefälsutbildning. Vidare uttalar värnpliktsverket bl. a. att något i sak väsentligt nytt som påverkar denna fråga synes icke ha framkommit efter 1966 års riksdagsbeslut.

Den av värnpliktsverket åberopade sammanställningen utgör en sammanfattning av de väsentliga bestämmelserna i 27 § värnpliktslagen och i förevarande hänseende av de grunder för värnpliktsutbildningen, som riksdagen godkände år 1966 (prop. 106, 2LU 48). Sammanställningen innehåller bl. a. följande uppgifter angående tjänstgöringstiden för de värnpliktiga.

Försvargren Utbildning	Värnpliktskategori							
	Off	Uoff	Ubef	Meniga				
				Kate- gori E	Kate- gori F	Kate- gori G	Hand- räck- nings- tjänst	Stabs- tjänst
Armén	751	661	521	521	456	411	390	390
Flottan	735	615	508	573	487	429	392	392
Kustartilleriet	735	645	490	—	460	411	394	390
Flygvapnet.....	640	550	474	459	380	335	394	390

Angivna tjänstgöringstider anger summan av tiden för grundutbildning och repetitionsutbildning. I fråga om den senare kan variationer förekomma beroende på krigsplacering. Officersutbildningen förutsätter — i den mån utbildningstiden överstiger tiden för underofficersutbildning — frivilligt åtagande.

Den differentiering av utbildningstidens längd, som finns för värnpliktiga i allmänhet (utom handräckningsvärnpliktiga), är främst beroende av den tid som behövs för grundutbildning av den värnpliktige i dennes befattning.

Utöver de tjänstgöringstider, som finns i tabellen, gäller, som tidigare angivits, att värnpliktiga i specialtjänst (utom läkare) har en tjänstgöringstid av 540 dagar uppdelad i omgångar med hänsyn till civila studier m. m. Till denna grupp hänförs bl. a. tandläkare, apotekare, veterinärer och viss teknisk personal.

I detta sammanhang må anmärkas, att 1966 års värnpliktskommitté beräknar att inom kort framlägga ett delbetänkande rörande värnpliktiga uttagna för utbildning i specialtjänst.

1968 års utredning om biståndsutbildning

I oktober 1968 tillkallade chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Andersson, enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande en sakkunnig för att utreda frågan om utbildning av vapenfria tjänstepliktiga och andra värnpliktiga för internationell biståndsverksamhet m. m.

I utredningsdirektiven erinrar departementschefen om uttalandena vid vapenfrilagens tillkomst rörande tjänstgöring i u-landshjälp (se avsnittet Tjänstgöringsområden). Härefter anförde departementschefen.

Det är uppenbart att den som skall göra en meningsfull internationell biståndsinsats måste ha speciella kunskaper inom något av de områden som efterfrågas av u-ländernas myndigheter. Hans vilja till medverkan måste också vara grundad på vissa allmänna kunskaper om det mottagande landets förhållanden. Sådana kunskaper har endast i undantagsfall den 20-årige svensk som skall göra värnplikt eller vapenfri tjänst. Han har i regel inte heller tillräcklig erfarenhet för att kunna delta i någon form av katastrofhjälp.

En stark satsning görs f. n. för att öka den svenska medverkan i det internationella biståndet över hela fältet, vilket bl. a. tar sig uttryck i en förstärkt utbildnings- och rekryteringsverksamhet. Om det skulle visa sig att även vapenfria tjänstepliktiga och andra värnpliktiga kan användas i det internationella biståndet, skulle Sveriges möjligheter vidgas att göra direkta personalinsatser inte minst i katastroffall, och vårt land skulle tillföras goda kunskaper och erfarenheter av värde för totalförsvarsinsatserna under krig. Det framstår med hänsyn härtill som alltmera angeläget att undersöka förutsättningarna att anordna utbildning för internationell biståndsverksamhet inom ramen för värnpliktstjänstgöringen och den vapenfria tjänsten. Frågan om en sådan målinriktad och specialiserad utbildning har stor principiell räckvidd och de administrativa och praktiska problemen är många. Efter samråd med ministern för utrikes ärendena och chefen för inrikesdepartementet har jag funnit att frågan bör utredas allsidigt. Utredningen bör anförtros en särskilt tillkallad sakkunnig.

Utredningsmannen bör till en början behandla spörsmål om den ifrågasatta utbildningens anordnande och innehåll samt om utbildningstidens längd och utbildningskontingentens storlek. Utbildningen bör i första hand syfta till att göra vederbörande lämpad att delta i hjälpaktioner i katastroffall, men den bör även kunna vara en grund för framtida u-landstjänst. Utbildningen skall äga rum inom landet och bör ske i samarbete med SIDA, Svenska Röda Korset eller annan svensk hjälporganisation med internationell anknytning. Det är tänkbart att utbildningen bör ske i Svenska Röda Korsets eller civilförsvarsstyrelsens regi. Utbildningen skall äga rum på de sociala och ekonomiska villkor som gäller för vapenfria tjänstepliktiga och andra värnpliktiga. I den mån utbildningen inte täcker hela tjänstgöringstiden för vederbörande vapenfria tjänstepliktiga och andra värnpliktiga har utredningsmannen att ta ställning till hur återstående tjänstgöringstid skall utnyttjas.

Beträffande innehållet i övrigt i utredningsdirektiven får utskottet hänvisa till Riksdagsberättelsen 1969 s. 111.

Vapenfrinämndens sammansättning

Såsom ovan angivits består vapenfrinämnden av ordförande och sex andra ledamöter (10 § vapenfrilagen). Enligt nämnda lagrum samt 11 och 12 §§ i samma lag gäller vidare följande. För ledamot skall finnas ersättare. Ordförande och ersättare för honom skall vara eller ha varit innehavare av domarämbete. Konungen utser ledamöter och ersättare för viss tid. Vapenfrinämnden är beslutför när minst fem ledamöter, bland dem ordföranden eller ersättare för honom, är närvarande. Som nämndens beslut gäller den mening varom de flesta förena sig eller, vid lika röstetal, den mening som ordföranden biträder. Rättegångsbalkens bestämmelser om jäv mot domare gäller i tillämpliga delar ledamot av vapenfrinämnden.

Vapenfrinämnden framhåller i sitt yttrande över motionerna I: 346 och II: 393 att hos ledamöterna av nämnden föreligger erfarenhet bl. a. från religiös verksamhet, fredsrörelser, internationell biståndsverksamhet, folk-rörelser och psykologisk verksamhet men att ingen ledamot är att anse som »företrädare» eller »representant» för någon viss *åsikt* i vapenfrifrågor. Nämnden avstyrker motionsförslaget att nämnden skall utökas med en ledamot som »representant för de icke-religiösa vapenvägrarna» och anför som grund härför följande.

Det är svårt att förstå vad motionärerna menar skulle vinnas genom förslaget. För den händelse man anser att nämnden behöver tillföras mera sakkunskap för att kunna objektivt bedöma de icke-religiösa sökandenas inställning till bruk av vapen, vill nämnden emellertid anför att dessa sökandes skäl och värderingar icke är av så märklig natur att specialist skulle erfordras för uttolkning av desamma.

Motionärerna uttalar att det förhållandet att icke-religiösa vägrare oftare får avslag på sina ansökningar än religiösa kan antas i viss mån ha påverkats av att det icke finns någon företrädare för de icke-religiösa vägrarnas åsikter i nämnden. Läsaren av dessa rader i motionen kan inte gärna undgå att komma in på tankegången, att häri kan ligga en antydning att nämnden intar en avog inställning mot de etiska vapenvägrarna och att detta förhållande skulle behöva så att säga vägas upp av att en ledamot särskilt företräder dessa. I anslutning härtill vill nämnden framhålla, att nämnden ju är ett organ med domstolsliknande funktioner. I sin verksamhet har nämnden ett strikt hålla sig till gällande lagstiftning och dess intentioner. Det är helt självklart att ledamöterna i sitt uppdrag besjålas endast av en uppriktig strävan att, med allt rimligt hänsynstagande till den enskilde, söka nå fram till ett objektivt riktigt avgörande i varje särskilt ärende i enlighet med vapenfrilagens bestämmelser. Ledamöterna är underkastade straffansvar för sin verksamhet. Om ledamot i nämnden skulle ha till uppgift att företräda en viss åsiktsriktning och därmed antagas genomgående ha en förhandsinställning i ärendena, skulle nämnden helt mista sin karaktär av ett objektivt och opartiskt bedömande organ.

Sedan vapenfrinämnden avgivit ovannämnda yttrande har Kungl. Maj:t förordnat ledamöter och ersättare i nämnden för en ny treårsperiod. Därvid har en pastor som är verksam inom frikyrkorörelsen och som tidigare varit ledamot blivit ersättare för ledamot, och till ny ledamot har förordnats en ombudsman i LO. Antalet ersättare har ökats så att det nu finns två ersättare för ordföranden och elva ersättare för de övriga ledamöterna.

Informationsfrågan

Från och med halvårsskiftet i år har systemet för inskrivning och redovisning av värnpliktiga lagts om. Inskrivningen skall äga rum vid sex fasta inskrivningscentraler. Varje värnpliktig kommer att delta i provningsverksamheten under två dagar. Centralt organ för inskrivningen och personalredovisningen är värnpliktsverket.

Redan före inskrivningen inhämtas vissa uppgifter (frågehäfte) från den värnpliktige, vilka uppgifter därefter blir av betydelse för inskrivningsprövningen. I samband med att frågehäftet och vissa andra handlingar tillställs den värnpliktige får denne en av värnpliktsverket utgiven 48-sidig broschyr med titeln *Inför inskrivningen*. I ett avsnitt, som i den nu aktuella upplagan (1969) omfattar två sidor, lämnas upplysningar om vapenfri tjänst. En redogörelse för det väsentliga innehållet i vapenfrilagen lämnas. Sålunda anges bl. a. förutsättningen för tillstånd till vapenfri tjänst, tjänstgöringsalternativen och tjänstgöringstidens längd. Vidare anges bl. a. att närmare orientering om tjänstgöringsalternativ lämnas av arbetsmarknadsstyrelsen till den som medgivits vapenfri tjänst. Slutligen framhålls, att närmare upplysningar om den vapenfria tjänsten lämnas vid inskrivningscentralerna. Denna uppgift anknyter till 40 § kungörelsen den 29 maj 1969 (nr 379) om inskrivning och redovisning av värnpliktiga, i vilken paragraf stadgas, att de inskrivningsskyldiga vid inskrivningsförrättning skall er hålla upplysning om bestämmelserna för bl. a. vapenfri tjänst. I enlighet härmed har i momenten 312 och 316 (se även 461—464) i Provisorisk Inskrivningsinstruktion upptagits bestämmelser, som avser information till de inskrivningsskyldiga beträffande vapenfri tjänst.

Arbetsmarknadsstyrelsen har utarbetat en åttasidig folder, som vänder sig till den vapenfrie tjänstepliktige. Det mest omfattande avsnittet innehåller en redogörelse för de tjänstgöringsalternativ, som är aktuella fr. o. m. den 1 juli 1969 t. v. I broschyren ges bl. a. kortfattade upplysningar om ekonomiska och sociala villkor för vapenfria tjänstepliktiga.

I detta sammanhang må erinras om att föredragande departementschefen — utan erinran från riksdagens sida — vid vapenfrilagens tillkomst uttalade att bättre information än vad som ditintills varit fallet skulle ges vid inskrivningen om innebörden av vapenfrilagstiftningen och den vapenfria tjänsten. Självfallet skulle, tillade departementschefen, informationen vara objektiv

och inte utformas som propaganda för eller mot vapenfri tjänst (prop. 1966: 107 s. 48).

Värnpliktsverket hänvisar till innehållet i ovannämnda broschyr — i den utformning denna hade 1968 — och uttalar i sitt yttrande, att informationen till de inskrivningsskyldiga ges i enlighet med departementschefens uttalande. Vidare anför verket.

Informationen 1968 var utökad i jämförelse med vad tidigare varit fallet och avser grunderna för vapenfri tjänst, huvudalternativ för tjänstgöringen samt tjänstgöringstidens längd. Informationen är utarbetad i samråd med arbetsmarknadsstyrelsen och vapenfrinämnden samt underställd försvarsdepartementets prövning. Till sin omfattning måste informationen i denna fråga vägas mot informationsbehovet totalt och beträffande alla de övriga frågor som uppställer sig inför inskrivningstillfället. Eftersom frågan om vapenfri tjänst i första hand är särskilt beroende av den enskilde värnpliktiges personliga förhållanden anges i informationen »Inför inskrivningen» att närmare upplysningar lämnas vid inskrivningsexpeditionerna och av inskrivningsnämnden. Motsvarande information om villkoren för vapenfri tjänst m. m. lämnas också enskild värnpliktig, som begär detta i anslutning till eller under tjänstgöringstillfälle eller i övrigt under vederbörandes tid som värnpliktig.

Verket tillägger, att den slutliga informationen om tjänstgöringsalternativ är främst aktuell för sådana som medgivits vapenfri tjänst och att sådan information ankommer på arbetsmarknadsstyrelsen.

Utskottet

Enligt 1966 års lag om vapenfri tjänst kan värnpliktig erhålla tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring. Förutsättningen härför är att bruk av vapen mot annan inte är förenligt med sökandens personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom. Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst som är av betydelse för samhället. Han får icke övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition. Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer vilket slag av tjänstgöring de vapenfria skall fullgöra och har tillsyn över utbildningen och tjänstgöringen. Tjänstgöringstiden är 540 dagar.

En särskild vapenfrinämnd prövar frågan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst. Nämndens beslut kan överklagas hos Kungl. Maj:t.

I de motioner som behandlas i detta utlåtande riktas kritik mot vapenfrilagstiftningen på olika punkter och hemställs om en översyn av lagstiftningen.

Utskottet vill innan de olika detaljfrågorna i motionerna tas upp till behandling framhålla följande. Vapenfrilagstiftningen är en undantagslagstiftning till förmån för dem som hyser djupgående betänkligheter mot värnpliktstjänstgöringen. Lagstiftningen är betingad av respekten för indi-

videns åsiktsfrihet. Det är emellertid angeläget understryka, att statsmakterna inte avsett att tillerkänna dem som får tillstånd till vapenfri tjänst bättre villkor än de värnpliktiga vare sig då det gäller rätten att välja tjänstgöring eller i annat avseende. Inte heller får den vapenfria tjänsten ges ett sådant innehåll att den framstår som en opåkallad förmån för en viss grupp medborgare.

Förutsättningar för vapenfri tjänst

Motionärerna menar att formuleringen »djup samvetsnöd» i den regel som anger förutsättningarna för vapenfri tjänst medfört tolkningssvårigheter. Detta rekvisit som förutsättning för vapenfri tjänst bör enligt motionerna I: 346 och II: 393 slopas. I dessa motioner anförs även att den personliga inställning till värnpliktsvägran och »djup samvetsnöd» som de utredningsmän har, som biträder vapenfrinämnden, blir avgörande för nämndens beslut.

De i vapenfrilagen angivna förutsättningarna för vapenfri tjänst innebär att både religiösa och etiska betänkligheter kan medföra befrielse från vapentjänstgöring. Det krävs att vederbörande på grund av sin klart dokumenterade övertygelse inte är beredd att för något ändamål bruka vapen mot annan. Vid lagens tillkomst framhölls att det borde fordras att den som söker vapenfri tjänst kan åberopa synnerligen starka skäl för att få bifall till sin ansökan. Det allvar och djup i sökandens övertygelse, som skulle krävas för bifall till ansökan, ansågs liksom enligt den tidigare lagen i ämnet böra markeras med uttrycket djup samvetsnöd.

Vid remissbehandlingen har vapenfrinämnden — som framhållit att villkoren för att erhålla vapenfri tjänst ända sedan 1902 varit knutna till den värnpliktiges samvetsreaktion inför vapenbruket — uttalat att någon tvekan om vilken situation som lagstiftaren åsyftar hitintills inte yppats hos de tillämpande myndigheterna. En helt annan sak är att det alltid måste vara en svår och grannlaga uppgift att i det enskilda fallet söka utröna, om den värnpliktige till sitt sinne är sådan som lagstiftaren förutsatt för att vapenfri tjänst skall kunna beviljas. Denna svårighet ligger i sakens natur och är ofrånkomlig vilket uttryck man än väljer för den situation, som lagstiftaren velat beskriva med uttrycket »djup samvetsnöd».

Utskottet ansluter sig till den mening vapenfrinämnden gett uttryck åt. Motionärerna har inte ifrågasatt att vapenfrilagen borde tillämpas i fråga om andra grupper än dem som nu omfattas av lagen. En omformulering av lagen i förevarande hänseende utan att någon saklig ändring är avsedd skulle enligt utskottets mening inte tjäna något rimligt syfte. Med hänsyn till det anförda och då vapenfrinämndens yttrande ger stöd för att en fast praxis finns i fråga om prövningen av ansökningar om vapenfri tjänst anser utskottet att någon utredning i anledning av motionerna inte är påkallad i denna del.

Tjänstgöringsområden

I samtliga motioner framhålls som önskvärt att en vidgning av tjänstgöringsalternativen för de vapenfria kommer till stånd. Sålunda bör möjlighet skapas att fullgöra tjänst hos ideella föreningar samt freds-, politiska, religiösa och nykterhetsorganisationer. I de likalydande motionerna I: 346 och II: 393 anges vidare fredstjänst på fältet i u-länderna som lämplig för vapenfria med tillräckliga kvalifikationer. I motionen I: 390 pekas på möjligheterna till tjänstgöring inom vårddyrken. I samma motion uttalas även att det torde vara möjligt att i större utsträckning än hittills utnyttja vapenfria som har kvalifikationer för forskning och vetenskaplig verksamhet.

Samtliga motionärer menar att ingen vapenfri tjänstepliktig bör kunna åläggas att göra sådan tjänst som strider mot vederbörandes övertygelse. I detta sammanhang nämns särskilt åläggande att tjänstgöra inom civilförsvaret.

I den allmänna debatten har framställts krav på att vapenfria skulle kunna få fullgöra sin tjänsteplikt genom att arbeta i sitt civila yrke på sin ordinarie arbetsplats med samma sociala och ekonomiska villkor som andra värnpliktiga. Skillnaden mellan dessa villkor och den ordinarie arbetslönen borde gå till fredsfrämjande ändamål, exempelvis fredsforskning. Enligt motionerna I: 346 och II: 393 bör möjligheterna att införa ett sådant system undersökas. I den andra motionen, I: 390, ställer sig motionären mera tveksam till detta tjänstgöringsalternativ men uttalar att erfarenheterna från Norge, där systemet tillämpas, förtjänar uppmärksamhet.

Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst som är betydelsefull för samhället. I lagen lämnas en exemplifiering på tjänst som kan komma i fråga. Bland de särskilt uppräknade tjänstgöringsområdena kan nämnas brandtjänst inom civilförsvaret, reparationstjänst vid bl. a. järnvägarna samt hälsovårds- eller sjukvårdstjänst inom det civila medicinalväsendet. Som uttalades vid lagens tillkomst utesluter emellertid uppräknningen i lagen inte att i särskilda fall även annan tjänstgöring, som uppfyller nyss angivna krav och som står i överensstämmelse med de allmänna riktlinjerna för den vapenfria tjänsten, kan komma i fråga.

Av arbetsmarknadsstyrelsens yttranden framgår, att styrelsen kontinuerligt bevakar de nuvarande tjänstgöringsområdena och prövar de olika förslag till nya alternativ som framkommer. Enligt utskottets mening utgör de faktorer — uppställda i fem punkter och redovisade i det föregående — som styrelsen därvid beaktar en god grund för att få fram lämpliga tjänstgöringsalternativ. Det ligger dock i öppen dag, att det inte är möjligt att för alla vapenfria tjänstepliktiga få fram tjänstgöringsområden, där alla de nämnda kriterierna är uppfyllda. Detta torde inte minst gälla frågan om hänsynen till den vapenfries önskemål. I enlighet med det inledningsvis sagda kan det emellertid lika litet som då det gäller den vanliga värnplikts-tjänstgöringen de egna önskemålen få spela en avgörande roll vid valet av

tjänstgöring. Den begränsning som härvidlag finns är att vapenfri tjänstepliktig inte får åläggas att tjänstgöra inom krigsmakten mot sin vilja. Utskottet kan inte tillstyrka att den vapenfrie tjänstepliktige i vidare mån än vad som följer av denna regel får rätt att vägra viss tjänstgöring.

Av den lämnade redogörelsen för den planerade verksamheten på vapenfri-sektorn för innevarande budgetår framgår att omkring 20 % av de vapenfria tjänstepliktiga kommer att utbildas på vårdområdet. Eftersom en del av denna verksamhet har experimentkaraktär finns det stöd för antagandet att en ytterligare satsning på detta område kommer att ske i fortsättningen. Motionskravet i denna del torde därför vara tillgodosett. Även då det gäller flertalet av de övriga önskemål beträffande tjänstgöringsalternativen som framställts i motionerna ger arbetsmarknadsstyrelsens yttranden stöd för att man är inriktad på att tillgodose önskemålen i den mån de ovan nämnda kriterierna för tjänsten i fråga är uppfyllda. Vad särskilt angår tjänstgöring i u-land får utskottet erinra om att Kungl. Maj:t förra året tillkallat en sakkunnig för att utreda frågor om utbildning av vapenfria tjänstepliktiga och vanliga värnpliktiga för internationell biståndsverksamhet m. m.

Med hänsyn till vad i det föregående anförts finns det enligt utskottets mening inte behov av någon utredning av vidgade tjänstgöringsmöjligheter för de vapenfria tjänstepliktiga. Det finns inte heller anledning utreda möjligheterna för vapenfria tjänstepliktiga att på sätt som föreslagits tjänstgöra i sina civila yrken.

Tjänstgöringens längd

I motionerna I: 346 och II: 393 yrkas att tjänstgöringstiden för vapenfria tjänstepliktiga skall minskas från 540 dagar till cirka 400 dagar eller lika med vad som gäller för huvuddelen av vanliga värnpliktiga.

I anledning av motionsyrkandet vill utskottet erinra om att en mycket stor del av dem som fullgör värnpliktstjänstgöring är skyldiga att tjänstgöra lika länge eller längre än de vapenfria. Redan denna omständighet talar emot bifall till motionsyrkandet. Vad som emellertid främst är av betydelse är att tjänstgöringstiden vid vapenfrilagens tillkomst bestämdes med hänsyn till att den i huvudsak måste anpassas så att den medgav en effektiv utbildning till merendels tämligen kvalificerade tjänstgöringsuppgifter under krigsförhållanden. På grund härav kan utskottet, som liksom vid lagens tillkomst anser att varierande tjänstgöringstider i princip inte bör förekomma för de vapenfria, inte förorda en sänkning av utbildningstiden.

I enlighet med det anförda kan utskottet inte ställa sig bakom motionärernas utredningsyrkande i förevarande del.

Vapenfrinämndens sammansättning

Vapenfrinämnden, som har att pröva ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst, utses av Kungl. Maj:t. Nämnden består av ordförande och

sex andra ledamöter. För närvarande finns två ersättare för ordföranden och elva ersättare för övriga ledamöter. Ordföranden och ersättare för honom skall vara eller ha varit innehavare av domarämbete. Vid vapenfrilagens tillkomst uttalade föredragande departementschefen utan erinran från riksdagens sida, att det är angeläget att olika intressen blir allsidigt representerade i nämnden. Vidare anfördes att några av ledamöterna självfallet bör ha anknytning till yrkesområden, som gör dem särskilt ägnade att bedöma bärigheten av de samvetsbetänkligheter mot vapenbruk som åberopas av sökandena.

I motionerna I: 346 och II: 393 yrkas att vapenfrinämnden skall utökas med en representant för de icke-religiösa värnpliktsvägrarna. Motionärerna hänvisar till att det i nämnden vid tiden för motionernas väckande fanns »två representanter för den religiösa åskådningen». Samma synpunkter anfördes i motionen I: 390.

Vapenfrinämnden är, som den själv framhåller, ett organ med domstolsliknande funktioner. I sin verksamhet har den att strikt hålla sig till gällande lagstiftning och dess intentioner. Ledamöterna i nämnden skall alltså inte företräda någon viss åsikt i vapenfrifrågor. Med hänsyn till det anförda finns det enligt utskottets mening inte skäl att införa regler om att Kungl. Maj:t skall utse ledamöter och suppleanter i nämnden från viss eller vissa intressegrupper. Utskottet avstyrker således motionerna i denna del.

Informationsfrågan

I motionerna I: 346 och II: 393 framställs krav på att myndigheterna skall åläggas att vid inskrivningsförrättningarna lämna bättre information till de värnpliktiga om vapenfri tjänst än vad som för närvarande sker.

I det föregående har lämnats en utförlig redogörelse för den information som lämnas i det av motionärerna påtalade hänseendet. Utskottet anser, att informationen till sitt innehåll väl fyller det krav, som ställdes vid lagens tillkomst, nämligen att den skulle vara objektiv och inte utformas som propaganda för eller emot vapenfri tjänst. Även omfattningen av informationen är enligt utskottets mening väl avvägd. Någon riksdagens åtgärd i anledning av motionerna är således inte heller i detta avseende påkallad.

Utskottet hemställer,

att förevarande motioner, nämligen

- 1) motionerna I: 346 och II: 393 samt
- 2) motionen I: 390,

inte föranleder någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 11 november 1969

På andra lagutskottets vägnar:

AXEL STRAND

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herrar Strand (s), Kilsmo (fp)*, Ivar Andersson (s), Axelson (fp), Blomquist (m) och fröken Pehrsson (cp);

från a n d r a kammaren: fröken Sandell (s), herr Fredriksson (s)*, fru Skantz (s), herr Nilsson i Kalmar (s), fru Fränkel (fp), herr Åkerlind (m), fru Håvik (s) och herr Johansson i Skärstad (cp).

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.